УДК: 657:657,261.

РЫСПАЕВА Н. С.
Ж. Баласагын атындагы КУУ, Бишкек
RYSPAEVA N.S.
KNU J. Balasagyn, Bishkek

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА КОММЕРЦИЯЛЫК ИШКЕРДҮҮЛҮКТҮН СУБЪЕКТИЛЕРИН БАШКАРУУНУ ЖАКШЫРТУУ

Совершенствование управления субъектами коммерческой деятельности в Кыргызской Республике

Ways to improve the management of business entities in the Kyrgyz Republic

Макалда автор ЕАЭБдин алкагындагы региондун экспорттук жана импорттук саясатын ишке ашыруунун негизги багыттары; ишкердуулук чвйрвсундвгу экспортко багытталган атаандашуу артыкчылыктарын внуктуруу стратегиясы; коммерциялык ишкердуулукту башкарууну жакшыртуу факторлору катары, мамлекеттик маселелерди жвнгв салууну, ошондой эле, ЕАЭБдин алкагындагы жвнгв салууну вркундвтууну караган. Автврдун ею бвюнча, Кыргыз Республикасындагы аймактык-административдик бвлуу, вшндвй эле, Евразия биримдигиндеги квз караш менен эквнвмикалык првцесстерди башкаруу жетиштуу турдвгу тузулушкв ээ, анткени, башкаруу вбъектилери бар, анын иерархиясы, нврмативдик-укуктук жвббвлвру, мына ушул иерархиянын алкагында жана квммерциялык ишкердуулукту башкаруу аркылуу жузвгв ашырылышы жвнундв илимий турдв кен-кесири талдвв жургузулвт.

Урунттуу свздвр: *вкутуу; уюштурууну уйрвтуу; квмпания; ишкердуулук; квнцепция; ыкма; технвлвгия; эффективдуу; классификация,план; стратегия; киреше.*

В статье автвр рассматривает вснввные направления реализации экспвртнвй и импвртнвй пвлитики регивна в рамках ЕАЭС; стратегия развития квнкурентных преимуществ в развитии экспвртввриентирвванных сфер деятелънвсти; ввпрвсы свершенствввания гвсударственнвгв регулирввания, а также регулирввания в рамках ЕАЭС как фактвра улучшения управления квммерческвй деятельнвстью. Пв мнению автвра, территвриалънв-административнве деление как в Кыргызсквй Республике, так и в Евразийсквм свюзе с течки зрения управления эквнвмическими првцессами двстатвчнв структурирвванв, пвсквлъку имеются вбъекты управления, егв иерархия, нврмативнв-праввые пвлвжения, в рамках даннвй иерархии всуществляется и управление квммерческвй деятельнвстью.

Ключевые слова: *вбучение; врганизация; квмпания; предпринимательстве; квнцепция; метод; эффективность; технвлвгия; классификация; план; стратегия; двхвд.*

In the presented scientific article, the author examines the main directions for the implementation of the export and import policy of the region within the framework of the EAES; strategy of development of competitive advantages in the development of export-oriented spheres of activity; issues of improving state regulation, as well as regulation within the framework of the EAEC as a factor in improving the management of commercial activities. In the opinion of the author, the territorial and administrative division both in the Kyrgyz Republic and in the Eurasian Union from the viewpoint of managing economic processes is structured sufficiently, since there are management objects, its hierarchy, legal regulations, and management of commercial activities within this hierarchy.

Keywords: *training; organization; teaching; company; business; concept; method; efficiency; technology; classification; plans; strategies; income.*

Мында ЕАЭБдин алкагындагы региондун экспорттук жана импорттук саясатын ишке ашыруунун негизги багыттары; ишкердуулук чейресундегу экспортко багытталган

атаандашуу артыкчылыктарын енуктуруу стратегиясы; коммерциялык ишкердуулукту башкарууну жакшыртуу факторлорукатары, мамлекеттик маселелерди женге салууну, ошондой эле, ЕАЭБдиналкагындагы женге салуну еркундетуу каралат.

Кыргыз Республикасындагы аймактык-административдик белуу, ошондой эле, Евразия биримдигиндеги коз караш менен экономикалык процесстерди башкаруу жетиштуу турдегу тузулушке ээ, анткени, башкаруу объектилери бар, анын иерархиясы, нормативдик-укуктук жоболору, мына ушул иерархиянын алкагында жана коммерциялык ишкердуулукту башкаруу аркылуу жузеге ашырылат.

Чуй облусунун коммерциялык ишкердуулугун, анын ичинде ЕАЭБдин алкагында андан ары башкарууну еркундетуу, чыгарылган товарлардын атаандаштык кажарамдуулугун жогорулатуу менен байланышкан. Бирок азыркы учурда облустун потенциалы тышкы енектештерду издее боюнча башаламан уюштуруунун кучу ТЭИни активдештируу учун жетишсиз турде пайдаланылат. Алсак, Чуй облусу СССРдин кезинде беденин уренун, кант кызылчасын жана башка есумдуктерун жеткируу боюнча алдынкы орунду ээлеген. Бирок булл байланыш эгемендуулуктун жылдарында алынган урендерге карата суроо-талаптардын жоктугунан эмес, тышкы керектеечулер менен элементардык турде карым-катыштын токтотулушунун натыйжасында ез ордун жоготкон. Биз мындан ары бул жагдайды езгертуу керек деп ойлойбуз [1].

Албетте, ТЭИнин, анын ичинен ЕАЭБдин алкагындагы импорттоону камтыйт, муну менен бирге эле мындан ары экспорт менен импорттун ез ара катышын кармоо андай деле зарыл эмес, эц башкысы - булл катыш региондун экономикасынын натыйжалуулугун (эффективдуулугун) арттырууга жетишууучун кызмат кылуусу керек. Биз качан импорт экспорттон болжол менен 2,5 эсе кепболгон учурда, Чуйо блусунун азыркы экспорттук-импорттук саясий абалынын тура багытынын таптакыр жок экендигин керсетушубуз керек. Мунун натыйжасында ишкердик ишкердуулукту еркундетууну, импорту алмаштырууну олуттуу турдежакшыртууга багыттоо зарыл, ал эми импорту Кыргызстанда чыгарылбаган, кебунче ошол продукциялар учун, ендурушту уюштурууда алдыцкы технологияларды жана инновацияларды тартуу учун пайдалануу керек.

Импортту алмаштыруунун резервдери абдан чон, биринчи кезекте, башка елкелерден, анын ичинен ЕАЭБ елкелерунун да арзан жана сапатсыз азык-тулук товарларын алып келууну кескин турде азайтуу зарыл, Кыргызстандын езунде аларды ендурууге туртку беруучу жолду издее менен биргеэле, калктын эмгекке жарамдууларын иш менен камсыздандырууну жогорулатууга ебелге тузуу керек. Анткени, экспорту жана импорттук саясаттын кептеген кыйынчылыктары экспорттоодогу жана импорттоодогу чыныгы муктаждыктар, ал эми пайда керуу максатында экспорт жанаим порт менен кимдер алектенишсе, алар менен байланышкан эмес.

Коммерциялык ишкердуулукту жакшыртуунун дагы бир фактору - бул ЕАЭБдин алкагында электрондук сооданы киргизуу жана документтерди еткерууну женекейлетуу.

Албетте, ишкердуулуктун алкагындагы коммерциялык ишкердуулукту башкаруу ТЭИнин стратегиясын иштеп чыгууда каралат, мындан башка, жол карталарын иштеп чыгуу жана конкреттуу объектилерди долбоорлоо мумкунчулуктеру сыяктуу учурларды езуне кошот.

Стратегиялык милдеттерди конкреттештирууге езгече мани беруу менен конкреттуу объект боюнча стратегиялардын сандык маанилерине чейин жеткирууге жана экономикалык ишмердуулуктун конкреттуу туру боюнча изилдеелерге тере кенул белунген. Бул максат учун экспорттук жеткируу децгээлин кетеруу максатында Токмок шаарынын енер жайын енуктуруу стратегиясы келтирилген.

Стратегиялык енуктуруунун маанилуу артыкчылыктарынын бири Токмок шары гана эмес, импорту алмаштыруу боюнча экономиканын социалдык маанилуу тармактарынын жардамы менен жабдууларды жеткируу учун, республикада ендуруштук жогорку технологиялык машиналарды жана жабдууларды инновациялык турде енуктуруугее жетишууге тийиш.

Иш каналар	Ишкананын ендуруштук келемунун продукцияларды сатуу келемдеруне ылайык келтиши
ОсОО «Биопром», ОсОО «Токмок ишкерлик нефтини кайра иштетуучу заводу»,	Ишканалар алтын ондуруу жана сатып откоруу мумкунчулукторуно таянат. Рынокту изилдое жургузулбейт. Бир нече жыл боюу продукциялардын ассортименти каралган
ОсОО «Брент», ОсОО «КазГрейн», ОсОО «Елимай», ОсОО «К Руно», ОсОО «Юнь Тянь»,	Рынокто сатууну кобойтуу план ченемдуу жургузулот, муну менен бирге рынокто товарды (мисалы, жарнама) илгерилетууну стимулдаштыруу боюнча ар кандай иш-чаралар пайдаланылат. Продукциянын ассортиментин кайра
ОсОО «Интергласс», ОсОО «Курманов и К», ТсОО «Спейс Фуд»	Керектеечулердун суроо талаптарындагы озгвруулорду эсепке алуу менен рынокто изилдввлвр жургузулот. Продукциянын ассортиментин жана аталыштарын кайра карап чыгуу вз

3.1 -Таблицасы Токмок шаарынын внвр жайынын внугууабалы жана келечеги

Маалымат булагы: Чуй облустук мамлекеттик статистика башкармалыгынын маалыматтары боюнча автор тарабынан тузулгвн. Ошондой эле енер жай ендурушунунинвестициялык-инновациялык потенциалын жогорулатуу кийинки багытгар боюнча узак меенетгуу банктык насыяларды кенири пайдалануу болуп саналат. Андыктан салыктык женилдиктердин негизинде толукталган инновациялы киш-чараларды жургузуу акча каражаттары менен камсыз кылынышы керек.

Токмок шаарынын енер жайын енуктуруунун келечектуу багыты сунушталган, анын негизинде экспорттук ендуруштун денгээлин жогорулатууга ебелге болгон, алсыз жактарын аныктоо менен тоскоолдуктарды четтетуу аракети жасалган (3.1-табл.) [2].

Токмок шаарынын внвр жай стратегиясын внуктуруу схемалык турдв 3.1-сурвттв кврсвтулгвн.

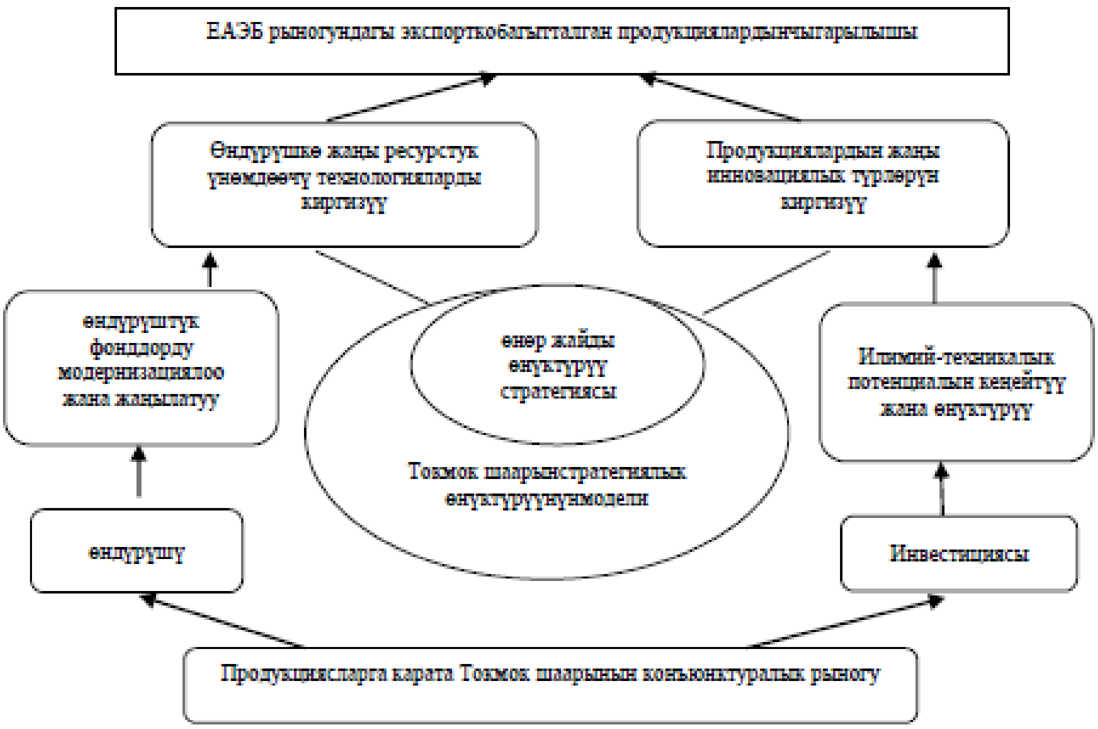

3.1. — Сурвт. Токмок шаарынын внвр жай стратегиясын внуктуруу
Маалымат булагы: автор тарабынан тузулгвн.

Ошондой эле беш ишкана маркетингдик изилдеену колдонбоору белгиленген. Алар

ернек-жарнак маселелерине жана фирмалык стилин иштеп чыгууга кебуреек кенул буруулары керек. Ал эми азыркы учурда сегиз ишкана жетишээрлик турде киреше алышат, бирок, ЕАЭБдин шартындагы катуу рыноктук атаандаштыкка байланыштуу, келечектеги узак меенеттуу инновациялык енуктурууге умтулуу абдан кыйын болот. Биздин оюбузча, ишканаларбиринчи кезекте кардарлардын муктаждыктарын канааттандырууга, ал эми экинчиден - кирешелерди жогорулатууга аракет кылуулары керек. Ошондой эле уч гана ишкана инновациялык маркетинг концепциясын карманышат. Ошону менен бирге эле ендурумдуулугун жогорулатуу учун рынокко мезгил-мезгили менен комплекстуу изилдее жургузуу зарыл [3].

Коммерциялык ишкердуулукту башкарууну жакшыртууда Кыргыз Республикасынын ичинде бул процессти мамлекеттик женге салууну, ошондой эле, ЕАЭБдин алкагындагы мамлекеттер аралык макулдашуулардын тартибин еркундетуу абдан чоц мааниге ээ болуп эсептелет.

Атап айтканда Чуй облусуна карата продукциялардын экспорттук жана импорттук оптималдуу катыштарына жетишуу зарыл, аны бир четинен мамлекеттик женге салуунун эсебинен чечууге болот. Башкача айтканда Чуй облусундагы экспорт мурдагыдай эле, мисалы, айыл чарбасындагы чийки заттарды жеткирип беруу менен негизделет. Экономиканын башка секторлору да экспорттук багыт алууга жетуу учун инвестицияларга ете муктаж, областагы ендурушту уюштуруу учун алдыцкы технологияларды жана инновацияларды киргизуу жетишпейт, ошондой эле, кеп жагынан мамлекеттик колдоого кез каранды болот.

Мындан тышкары ЕАЭБдин алкагындагы ез продукцияларын эркин ишке ашырууга талапкер ишканалардын алдында ЕАЭБдин талаптарына жараша критерийлердин кенири чейресу боюнча атаандаштыкка жендемдуулук предметин тандап алуунун катаал жолунан етуу турат. Анын негизинде Кыргыз Республикасынын ишканаларынын агрардык секторунда естурулген продукцияларды тастыктоого байланыштуу кошумча тоскоолдуктар пайда болду. Кеп меме жана жашылча-жемиш, дан азыктарын жана башка айыл чарба есумдуктерунун сапатын аныктоочу фитосанитардык жана ветеринардык лабораториялар женунде болуп жатат.

ЕАЭБдин алкагында кеп кейгейлер келип чыгат, алар бирдиктуу эрежелердин базасында интеграциялык байланыштарды женге салуудан баштап жана бирдиктуу бажы контролун жургузуунун натыйжасында ЕАЭБдин бюджеттик киреше жана чыгаша белуктерун белуштуруу менен аяктайт.

Пайдаланылган булактардын тизмеси

1. Рыспаева Н.С. Обеспечения функционирования предприятий в современных условиях Кыргызской Республики// Проблемы современной науки и образования, Москва, №14(56), 2016, стр. 57-61.

2. Рыспаева Н.С.Онуктурууну уюштуруу койгойлору жана заманбап базар шартындагы коммерциялык ишкердуулуктун копту субъектилери / Известия Вузов Кыргызстана, №6,2016, стр.82-86.

3. Рыспаева Н.С. Анализ резервов развития субъектов коммерческой деятельности и потенциальных возможностей интеграции в рамках ЕАЭС// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, №9,2016, стр.112-116.

Рецензенты: Сабырова Г.Ж. *- доктор экономических наук МАУП* ***Базиева З.А.*** *- кандидат экономических наук МАУП*